

A fokozatosság elvének olyanképpen szerzek érvényt az óráimon, hogy egyszerűbb alapformájú, majd fokozatosan nehezedő feladatokat kapnak tanulóink. Ilyen például a 7. osztályban a képzeletbeli utazás témájának feldolgozása. Találkozás a vasútállomáson, jegyváltás, beszélgetés a vasúti kocsiban. Megérkezés majd városnézés, esetlegesen idegenvezetés. Itt a tanulók bemutatják Moszkva nevezetességeit, felhasználva a 7. majd a 8. osztályban tanultakat. Moszkva térképét ismertetik, plakátokkal és levelezőlapokkal összeállított tablókkal színesítve. A város ismertetése során mód nyílik 1–1 rövid elbeszélésre is.

A tanulót jobban motiválja ez a módszer, mivel a helyzetekbe bele tudja élni magát, és úgy érzi, hogy azt tanulja, amire szüksége is lesz. Munkámban arra töreksem, hogy a gyakorlandó anyag kiválasztásában fontos szerepe legyen a használhatóságnak. Az órát tervszerűen igyeksem felépíteni és vezetni, hogy a tanulók kisebb erőfeszítéssel mennél nagyobb eredményt érjenek el.

BALÁZSFI ISTVÁN

Szeged

Országjáró tanulmányi kirándulások a földrajztanár szervezésében

Tantervi követelmény, hogy földrajzórákon a földrajzi tárgyról, jelenségekről és folyamatokról a valóságnak megfelelő képzeteket és fogalmakat alakítsunk ki. Ennek keretében mutassuk be a természeti tényezők egymás közötti és a gazdasági élettel való alapvető összefüggéseit, ismertessük a szocialista építés és a természetátalakító munka hazai eredményeit, hazai tájaink szépségét, s mindezzel neveljük szocialista hazaszeretetre.

E célok elérésében alapvető fontosságú a valóság bemutatása a földrajzi környezetben. „A mesterséges szemléltető eszközök térhódítása idején is tudomásul kell vennünk, hogy a földrajzi ismeretek elsődleges forrása maga a természet, a környezet, a maga természeti és gazdasági földrajzi jelenségeivel.”

A közvetlen környezet megfigyeltetése nem jelent nagyobb gondot, sőt a környék természeti adottságait is megfigyelhetjük őszi és tavaszi kirándulásaink alkalmával, de hazánk távolabbi tájait csak országjáró kirándulásaink keretei között ismerhetjük meg. Az ilyen kirándulásoknak hagyományai vannak iskolánkban: utóbbi 20 év alatt 20-nál is több esetben került erre sor kisebb részben osztály, nagyobb részben iskolai szervezés keretében. Kirándulásaink időtartama legfeljebb 6 nap, a csoport létszáma 45–50, de néhány esetben megközelítette a 100-at. (Ilyenkor két kocsival utaztunk.)

A szervezéssel kapcsolatban tisztáznunk kell néhány alapvető szempontot.

1. Gondolnunk kell arra, hogy fárasztó tanév befejezése után indulunk utunkra, amikor a tanulók már szabadságra, kikapcsolódásra vágyanak, sőt utazásuk lehetőségét jó munkájuk jutalmának is tekintik. Tehát nem lehet utazásunk egy fárasztó feladatokkal túlterhelt, gyötrő tevékenység, hanem alkalom a szórakozva tanulásra, értékes megfigyelések spontán elvégzésére, de kikapcsolódásra és játékra is. „Ha a kirándulási időt teljesen az ismeretszerzésre akarnók fordítani, a gyermekek végül türelmetlenek, kedvetlenek lesznek, a rend könnyen felbomlik. A természet nyitott könyv, olvasunk, tanulunk belőle. De ne feledjük, a természetnek van levegője, napsugara, zöld mezője, játszóttere, árnyas erdeje is. Mind-mind az ő gyermekeinek nyújtja ezt, engedjük hát oda nekik. Miért lennének kerékkötői a jó hangulatnak, szelíd tréfának, játéknak, a gyermeki lélek apró örömeinek?”

2. Kirándulásunk – jellegénél fogva – nagy területeket ölel át. Gondoskodni kell a kulturált, kényelmes és biztonságos utazás feltételeiről. Sok éves tapasztalásunk, hogy csak az autóbusz jöhet számításba közlekedési eszközként. Megszabadulunk általa a csomagok cipelésétől, sőt kedvezőtlen időjárás esetén menedéket is találunk benne. Lehetővé teszi, hogy bármilyen kedvezőtlen időjárás esetén is tervünk szerint haladhassunk. Ha meggondoljuk, hogy vasúton történő utazás esetén mennyit kell fáradni vasúthoz és vasúttól, továbbá mennyit kell várakozni indulás vagy átszálláskor – kimondhatjuk, hogy idővel és energiával így bánunk a leggazdaságosabban.

3. Nem csekély gond a költségek előteremtése és takarékos felhasználása sem. Itt elsősorban a szülők áldozatkészségére kell számítanunk, de sok esetben a gyerekeknek is módjuk van zsebpénzből, ajándékozásból vagy hulladékgyűjtésből kisebb-nagyobb összeg befizetésére. (A teljes összeget részletekben fizethetik be, már októbertől kezdve.) A tanárnak most már az a feladata, hogy takarékosan bánjon a rendelkezésére álló összeggel. Elsősorban az adminisztráció személyes lebonyolítása révén takarékoskodhat. Ha ugyanis maga levelez szállás és étkezés ügyében, több ezer forintot is megtakaríthat. Ezt az áldozatot vállalnia kell.

4. Kik vehetnek részt a kiránduláson? Állandósult gyakorlatunk szerint 4–8. osztályos tanulók között folyik a szervezés. Jóllehet, egyes osztályokból tömegesen jelentkeznek, legtöbbször mégsem szervezhetjük meg országjáró utunkat osztálykeretben. (Nem telik meg a kocsí.) Kérdés, hogy milyen haszonnal jár az utazás a kicsik és nagyok számára? A tapasztalat bizonyítja, hogy a kicsik remekül megfigyelik és jól megjegyzik a látottakat és hallottakat, a következő tanév földrajzóráin nagyon jól felhasználhatjuk a tapasztalataikat. A nyolcadik osztályban ismét hazánk földrajzát tanulják vagy tanulták. Az a gyermek, aki szerencsés körülményei folytán többször is részt vehetett kirándulásainkon, saját megfigyelései, tapasztalatai alapján, minőségileg magasabb szinten fogja megtanulni hazája földrajzát, mint társai.

Felvetődik a kérdés: bírják-e a kicsik a terhelést (főleg fizikai terhelést!)? Számos példa bizonyítja, hogy szinte mindenben számíthatunk rájuk. Sok kirándulásunkon jobban elviselték a fáradalmakat, mint az elkényelmesedett nagylányok. Mértéktelenül nehéz feladat elé viszont soha nem állítottuk őket. Istállóskőre is csak a nagyobbakat és önként vállalkozókat vittük, a csoport egyharmadát. A többi ezalatt a Szalajka-völgy rétyén játszott.

Hova szervezzük kirándulásainkat?

Alföldről minden bizonnyal hegyvidékre. Az eltérő földrajzi környezet minden részletében más, új tapasztalatok lehetőségét ígéri, a tanulók nagy várakozással tekintenek eléje. Kívánatos, hogy a nagyobb kirándulások tervét több évre előre készítsük el, hogy lehetőleg hazánk minden táját megismerjék a gyerekek. Ha évek során eljutunk a legkülönbözőbb vidékekre, lesz alkalmunk megfigyelni valamennyi jelenséget, összefüggést és egyéb földrajzi tény, ami csak szükséges az általános iskola földrajztanításában. Útközben átszeljük a legkülönfélébb alföldi tájakat is, akár a Tiszán túlön, akár a Tisza mentén vagy a Kiskunságon utazunk keresztül.

Útvonalunk megválasztásához és programunk összeállításához segítséget nyújthatnak a következő kiadványok:

Markos-Máté: Utazz velünk (Móra, 1958);

Boldizsár Iván: Magyarország útikönyv (Bp., 1955);

Magyarország (Panoráma útikönyv);

Földrajzi tanulmányi kirándulások (Tankönyvkiadó, 1974);

Zsolt Róbert: Kirándulók könyve (Minerva, 1976);

Endrődi: Magyarországi kirándulások (Bp., 1977).

Ez utóbbi részletesen tájékoztat a szálláshelyekről, utazási irodákról és egyéb hiva-

talos szervekről (megadja a pontos címüket is!), valamint tájékoztat az igénybe vehető utazási kedvezményekről. Felkészülésünkhöz sok jótanácsot kaphatunk a *Túravezetők könyve* 2. kötetből, amely a Sport Lap- és Könyvkiadónál jelent meg 1959-ben.

Kirándulásunkat többféle elgondolás alapján bonyolíthatjuk le.

1. Bizonyos központi helységbe elutazni, megszállni és innen naponta más-más irányba indulni felfedező útra, sétára vagy hosszabb túrára. Ebben az esetben kevesebb a gondunk a szállásunkkal, hisz nem kell naponta átvenni, átadni; kitapasztalhatjuk a legkedvezőbb étkezési lehetőségeket; alaposabban megismerhetjük a várost és környékét. – Hátrányos viszont, hogy valószínűleg többször is végig kell haladnunk egyazon útvonalon, ami számunkra nem gazdaságos.

2. A másik megoldás szerint egy körutat járunk végig, mindig új környezetben, mindig új helyeket látogatunk meg. Mindennap máshol szállunk meg, és ott étkezünk, ahol éppen tartózkodunk (természetesen pontos útiterv és előzetes rendelés alapján!). Így elkerüljük azonos útvonalak ismételt használatát, viszont többet bajlódunk a szálláshely megkeresésével, elfoglalásával és a reggeli indulás előkészítésével.

3. Kombinálni is lehet e kétfajta szervezést.

Mi a második fajta szervezést részesítettük előnyben az eddigiek folyamán, de utaztunk már a harmadik változat szerint is. Mindig a látnivalók csoportosulása vagy a magunk elé tűzött célok szabják meg, hogyan állítsuk össze útitervünket.

A kirándulás alapos előkészítése hallatlanul fontos feladat. „A kirándulás sikere a jó vezetés és a munkafegyelem biztosítása mellett az előkészítéstől is függ... Előkészítés nélkül a kirándulás céltalan, eredményében szegényes.” A kirándulás vezetője állapítja meg az útvonalat, és állítja össze a programot. Az igazgatósággal egyetértésben felkéri a kísérő tanárokat. (Jól teszi, ha tapasztalt kirándulókat próbál megnyerni az útra, és olyanokat, akik képzettségüknél fogva értékesen kiegészíthetik a földrajzi megfigyeléseket. Főleg történelem, irodalom, biológia és rajzszakos nevelők közreműködése kívánatos. Még a program összeállításához is értékes segítséget nyújthatnak.) Elvégzi a szükséges adminisztrációt (szálláshely, autóbusz, étkezés, üzemi belépők biztosítása stb.) Különösen a szálláshely és autóbusz biztosítása nehéz, ezt már 6–7 hónappal előre kell elvégezni, amikor még ki sem alakult a résztvevők névsora. (Szálláshely ügyében az illetékes megyei idegenforgalmi hivatalokhoz, IBUSZ-hoz vagy az Expressz utazási irodákhoz kell fordulni. Sajnálatos, hogy az irodák nem egyformán viselik szívükön az olcsó tanulókirándulások ügyét. Étkezés ügyében közvetlenül az éttermekhez forduljunk. (Címük a telefonkönyvben vagy útikönyvben megtalálható!) Mindig készségesen válaszolnak, és szívesen fogadnak, csak pontosak legyünk. Közvetítőt ne vegyünk igénybe, mert nem csekély összegbe kerül.

Országjáró kirándulás keretei között a tanulásnak kisebb a jelentősége, mintha egy napos kirándulásra mennénk. Mégis vannak olyan feladatok, amelyek éppen csak ilyen fajta kiránduláson oldhatók meg. Erre alaposan fel kell készíteni a tanulókat már jóval a kirándulás előtt. Egyszerűbb esetben könyvből felkészülhetnek valamely táj vagy település, üzem vagy intézmény stb. ismertetésére, de adhatunk megfigyelési feladatokat is, amelyeket a helyszínen kell elvégezniök. Ilyen feladatokat kínál dr. Köves József: A földrajz tanítása c. tankönyve a 180–181. oldalon. Különösen az 1–7. feladatcsoport jöhet számításba (a 2. kevésbé!), mert ezeknél az időtényezőnek nincs szerepe.

Mindezeken túl, az érintett városokban érdemes idegenvezetőt kérni, akinek a helyismerete sok felesleges kereséstől óv meg, vezetésével az időt jobban ki tudjuk használni. Olyan helyekre is elvezetnek, ahová magunk talán nem mehetnénk. Tudja, hogy mit érdemes megnézni és mikor lehet. Irányításával nem hajtunk rá tilos utakra, megtaláljuk a parkolóhelyet stb. Így is fel kell azonban készülnünk, hogy megmondhassuk: mi érdekelne bennünket különösen.

Némely városban már ismerősként fogadnak az idegenvezetők, és némely idegenvezetőre nagy tisztelettel gondolunk vissza mi is. Az ilyenek hivatásnak tekintik munkájukat, városukat mindenek felett szeretik, és velünk is meg akarják szeretetni. – Vannak ellenkező tapasztalataink is.

A legnagyobb feladatot maga a kirándulás jelenti. A vezető tanár már az indulásnál elsőként érkezzék a kijelölt helyre. Számba kell vennie, hogy megérkezett-e mindenki. Minden körülményt mérlegelve (egészség és ellenálló képesség, barátság, osztálytársak, kicsik és nagyok, fegyelem stb.) le kell ültetni a tanulókat. Tájékoztatni kell a szülőket az érkezés várható időpontjáról. El kell látni a kísérő nevelőket, de még a gépkocsivezetőt is részletes programmal. (Egyet az iskolában is hagyunk a szülők és az igazgatóság számára. Ebből megtudhatják, hogy a kirándulás ideje alatt, adott pillanatban hol tartózkodik a csoport.) Ennek birtokában bármely kísérő nevelő átveheti a kirándulás vezetését, ha az arra hivatott netán megbetegedne. Igyekeznünk kell a program pontos betartására, de ha váratlan esemény vagy hirtelen jött kedvező lehetőség mégis megzavarná azt, a vezetőnek habozás nélkül döntenie kell a tennivalókról (természetesen a kísérő tanárokkal való megbeszélés után!). Megtörténhet, hogy jelentős késéssel érkezünk az étkezéshez vagy a szálláshelyre. Ilyenkor táviratoznunk kell, mert esetleg másokat engednek a helyünkre.

Jól bevált gyakorlatunk az is, hogy néhány lebélyegzett és aláírt tiszta papírlapot viszünk magunkkal. Ezek segítségével olyan kedvezményeket és lehetőségeket vehetünk igénybe, amelyeket otthon nem láhattunk előre. (A kirándulás vezetője a helyszínen kézzel is megírhatja.)

A vezető tanár az első helyen foglaljon helyet a kocsiban, mikrofonközelben. Innen jól látja az utat, térképe segítségével sokszor irányítja a gépkocsivezetőt is. Ő látja meg elsőnek a közeledő objektumokat: hívja fel rá a tanulók figyelmét. Ha felkészült valaki a tanulók közül, a kellő pillanatban oda kell hívnia a mikrofonhoz. Legtöbbször mégis neki kell nyújtania az érintett tájfal kapcsolatos ismereteket olyan fokon, amely megfelel a tanulók életkori sajátosságainak és a kirándulás célkitűzéseinek. Őrzi és kezeli a kiránduló csoport pénzt, összegyűjti a számlákat, fizet és elszámol. (Valójában jobb, ha a pénzügyekkel nem neki kell foglalkoznia!) A kirándulás irányítása és minden felelőssége a vezetőt terheli! Egészségügyi szempontból is.

Megtörténhet, hogy valamely résztvevőn eddig lappangó betegség jelentkezik: sürgősen a legközelebbi városi rendelőintézetbe kell vinni. Akkor is ez a teendő, ha megsérül valaki. Ha múlt rosszullétnél többről van szó, akkor az egyik kísérő tanárnak vállalnia kell az áldozatot, és hazautazni a gyerekekkel, ha az egyáltalán képes az utazásra. A vöröskeresztes ládát természetesen használjuk, amikor annak helye van, de elsősorban a megelőzés érdekében tegyünk meg mindent. Ez azt jelenti, hogy veszélyes helyekre nem viszük a csoportot. Elöl és hátul mindig menjen egy-egy nevelő. Vízparton, műúton különösen rajtuk legyen a szemünk. Tiltani kell minden tárgyat és játékot, amely sérülést okozhat (kés, hegyes bot, dobálás, ugrálás stb.) Fagyalt fogyasztását is csak a legutolsó napon engedélyezzünk. A szálláshelyen egy percig sem maradhatnak felügyelet nélkül. A egyes csoportra való tekintettel a kísérők fele tanárnő legyen. Töltésük be – ha kell – az anyuka szerepet, de tapasztalt háziasszony módjára figyeljenek a felszolgált ételek minőségére is. Nem kevésbé fontos az egyén és a környezet higiéniája. Mindenképpen meg kell óvnunk környezetünk tisztaságát mind a szálláshelyen és étteremben, mind pedig a természetben.

Mind e sok fáradozás után mit várhatunk kirándulásainktól?

Tanár és gyermek kapcsolatáról ezt írja Kendorff Károly: „A vezető tanár és a gyermek közötti viszony közvetlen, barátságos. A gyermek őszinte lélekkel közeledik tanárához s neki minden megfigyeléséről és gondolatáról beszámol. A kirándulás a

tanár és tanuló viszonyának egészséges kifejlődéséhez vezet; jellemzi a közvetlenség, a kölcsönös szeretet és bizalom. A gyermek lelke beszédében, mozdulatában, érzéseiben kitárul, és olyan tulajdonságokat árul el, amelyek egyébként soha sem nyilatkoztak volna meg. Kiránduláson, utazásokon, rövid idő alatt is sokkal jobban megismerhetjük a gyermekeket, mint az iskolában." Megindító példája ennek az őszinte kapcsolatnak Ö. I. tanuló esete, aki felszerelésben és tanulmányi eredményben, de még kilogrammokban is igencsak szerény volt, de önként jelentkezett: „Tanár bácsi visszamenjek?” – amikor egy nagylány a Cuha-völgyében elvesztette melegítő felsőjét. Sietnünk kellett az ebédhez. Tudta ezt mindenki. Ez a fiú 15 perc alatt visszaérkezett, miután 3 km-t futott érte.

Nagyszerű lehetőség kínálkozik a közösségi nevelésre is. A csoport tagjai nagymértékben egymásra vannak utalva. Kell, hogy mindenki felelősnek érezze magát a másikért. Elsődleges a testi épség és egészség megóvása, de ide tartozik az egymás holmijáért való felelősség, sőt a kiránduló csoport egészének becsülete is. Az egymásról való gondoskodás, a gyengébbek kímélése és segítése, a másik kínálása, udvarias magatartás a kirándulótárral vagy a kísérő tanárral szemben; netán egy-egy üdvözlőlappal iskolának, osztályfőnöknek – mind lehetőség és példa a közösségi szellem fejlődésére.

Utóbbi időben egyre többet utazunk. A nyári vakációt gyermekeink többsége belső udúlással vagy külföldi utazással teheti színesebbé. (Életszínvonal, fejlődő nemzetközi kapcsolatok.) Néha külföldről kap üdvözlőt a földrajztanár: „...most közvetlenül tapasztaljuk és élvezzük azt, amit a tanár úr az iskolában megtanított!” Nem vitás, hogy némely tanulóknál általános iskolás korában olyan földeket és annyi országot bejár, ahová a földrajztanárok nagy része soha nem jut el. Bizonyos, hogy e sok látnivaló – halmozás és ismeretek hiánya miatt – csak felszínes, gyorsan tovatűnő emlékképpé marad. Mégis alkalmas arra egyeseknél, hogy a hazai tájak, a szülőföld iránt bizonyos lelkisínylést ébresszen. Véleményem szerint a földrajztanárnak egyik legszentebb feladata, bemutatni a hazai tájak szépségét és értékét. A Balaton, a Dunakanyar ismert, a külföldiektől is felfedezett természeti értékünk. Ilyen a Hortobágy is. De aki csak ezeket ismeri hazánk földjéből – az nagyon kevésbé ismeri Magyarországot. A széles Alföld (az „Isten homloka”), a Kiskunság szőlő- és gyümölcsstermelő tanyavilága, a szelíd dombságok vagy magasabb hegységeink erdővidékei, csodálatos vadállományunk a hegyvidéki és ártéri erdőségekben stb. – mind olyan kincs, amely a miénk, amelyet szeretünk, és amelyet megcsodálni külföldről is eljárnak.

Nem utazhatunk nagyobb távolságra hazánk egyetlen táján sem anélkül, hogy szemünkbe ne tűnne szocialista építésünk valamely példája. A falusi építkezések, vagy a városok új lakótelepei, üzemóriások hegyvidéken és alföldön egyaránt; az óriási táblákban fejlődő mezőgazdasági kultúrák, az országunkat átszelő távvezetékek megvilágított vasutak, a közutak fényesre koptatott aszfaltsíkjai, mind büszkeséggel tölthetik el gyermekeinket. Ha még arra is rámutatunk, hogy itt szovjet kőolajat dolgoznak fel, emitt csehszlovák szerelők, amott lengyel építők dolgoztak stb., a szocialista hazafiság és a népek barátságának eszméjét szolgáljuk.

Kirándulásainkon keressük a legszebb tájakat. Nem sajnálunk időt – ha kell fáradtságot sem! –, hogy közelről szemléljünk mindent, ami szép, ami felemelő, nemes érzelmeket ébresztő. Jó, ha ilyenkor előkerülnek a fényképezőgépek, és megörökítik mindazt, amivel szemünk betelni alig tud. Tapasztalatunk szerint az idegenvezetők is szívesen mutogatják városuk szépségeit. Csak ilyenkor döbbenünk rá, hogy saját hazánkat mily kevésbé ismerjük. És megkérdézzük magunkat: tettünk-e, teszünk-e eleget e téren? Ezért szervezzük kirándulásainkat. És azért, hogy mind kevesebb legyen az olyan tanuló, mint Ö. I. aki az első kirándulása előtt ezeket mondta: „Tanár bácsi! Én még soha, sehol nem voltam.”